

МОДЕЛЬ МЕТОДИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІСТОРІЇ ДО ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ЕТИКИ

У статті охарактеризовано модель методичної підготовки майбутнього вчителя історії до формування ціннісних орієнтацій учнів у процесі навчання етики. Визначено методичні умови ефективності цього процесу.

Ключові слова: модель, методична підготовка, формування ціннісних орієнтацій учнів.

В статье охарактеризована модель методической подготовки будущего учителя истории к формированию ценностных ориентаций учащихся в процессе обучения этике. Определено методические условия эффективности этого процесса.

Ключевые слова: модель, методическая подготовка, формирование ценностных ориентаций учащихся.

In the article the model of methodical preparation of future teacher of history is described to forming of the valued orientations of students in the process of studies of ethics. The methodical terms of efficiency of this process are certain.

Key words: model, methodical preparation, forming of the valued orientations

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими практичними завданнями. Основою формування ціннісного світогляду учнів у процесі навчання є синтез уже наявних учнівських знань про суспільно-історичний розвиток людини та суб'єктивний досвід учнів. База такого синтезу – засвоєння цінностей і формування ціннісних орієнтацій школярів на основі використання міжпредметних зв'язків курсу «Етика» з предметом «Історія». У цьому відношенні актуальності набуває конкретно організована методична підготовка майбутнього вчителя історії до означеного виду діяльності, що враховує специфіку цілей, підходів, змісту курсу «Етика», його місце в системі суспільствознавчих дисциплін тощо.

Методичну підготовку майбутнього вчителя історії до формування ціннісних орієнтацій учнів у процесі навчання етики розглядаємо як складову професійно-педагогічної підготовки вчителя, що поєднує теоретичний (методику викладання етики, спецкурси, спецсемінари з методики, самостійну роботу студентів) та практичний (проходження різних видів педагогічних практик) компоненти.

Методом теоретичного осмислення проблеми ефективною організацією методичної підготовки майбутнього вчителя історії до формування ціннісних орієнтацій учнів у процесі навчання етики ми обрали моделювання.

Аналіз наукових досліджень з означеної проблеми. Питанням професійної і предметно-методичної підготовки майбутнього вчителя, зокрема історії, присвячено праці К. Баханова, А. Булди, Н. Гупана, В. Земцової, Т. Ладиченко, Н. Лалак, В. Моляко, С. Нікітчиної, М. Студенікіна, О. Удада та ін. Сучасні форми, методи, технології підготовки вчителя у вищому педагогічному навчальному закладі висвітлено в дослідженнях В. Курилів, А. Старевої, О. Степаніщева, О. Турянської, Г. Фреймана.

Психологічні та методичні аспекти підготовки вчителя до викладання шкільної етики, його професійної та особистісної готовності до формування ціннісного потенціалу учнів у процесі навчання та проведення етико-педагогічних досліджень розглядають Г. Васянович, О. Журба, Т. Ладиченко, Л. Пилипчатіна, О. Пометун, Л. Хоружа та ін.

Проблемам методології педагогічної науки присвячено праці Н. Кушнарєнко, О. Новікова, В. Пікельної, В. Полонського, В. Шейко та ін. Питання моделювання, як теоретичного методу педагогічного дослідження, розглядається в роботах О. Дахіна, В. Загвязинського, В. Краєвського, П. Образцова, С. Сисоєвої, Л. Хоружої та ін.

Формулювання цілей статті. Метою статті є висвітлення моделі методичної підготовки майбутнього вчителя історії до формування ціннісних

орієнтацій учнів у процесі навчання етики; обґрунтування методологічних засад і методичних умов ефективності цього процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Модель є найбільш повною формою концентрації знань, тобто засобом, який дає змогу пояснити, зрозуміти або вдосконалити будь-яку систему. Педагогічною моделлю вважають уявну або матеріально-реалізовану систему, котра відображає або відтворює природний чи соціальний об'єкт дослідження і здатна змінювати цей об'єкт так, що її вивчення дає нову інформацію стосовно нього [3, с. 516].

Модель – штучно створений об'єкт, який в узагальненому вигляді демонструє структуру об'єкта моделювання, його складові та взаємозв'язки між ними [7]. Центральною ланкою моделі є її складова та результат, у нашому випадку – це методична готовність майбутнього вчителя історії до формування ціннісних орієнтацій учнів у процесі навчання етики.

Перевага використання методу моделювання в тому, що він дозволяє перенести процес пізнання педагогічних явищ у теоретичну площину та ефективніше дослідити структуру системи і механізм взаємодії її складових шляхом проведення уявного експерименту, під час якого дослідник на основі теоретичних знань про об'єктивний світ та емпіричних даних створює ідеальні об'єкти, співвідносять їх у певній динамічній моделі, уявно імітуючи той рух і ті ситуації, які могли б мати місце в реальному експериментуванні [4, с. 269].

Конкретизація моделі методичної підготовки майбутнього вчителя історії до формування ціннісних орієнтацій учнів у процесі навчання етики здійснювалася нами за такими ознаками:

- 1) цілеспрямованість на методичну готовність майбутнього вчителя до означеного виду діяльності;
- 2) обов'язковість реалізації методичних умов;
- 3) послідовність і наступність визначених етапів методичної підготовки;
- 4) педагогічна та методична обґрунтованість запропонованих форм, методів і засобів підготовки вчителя;
- 5) можливість повторюваності в педагогічному досвіді.

В основі побудови моделі методичної підготовки майбутнього вчителя історії до формування ціннісних орієнтацій учнів закладено системний, цілісний, діяльнісний, аксіологічний та особистісно орієнтований підходи.

Усі складові представлені моделі (мета, методичні умови, зміст, форми, методи, засоби, етапи, суб'єкт-суб'єктні стосунки між студентом і викладачем та прогнозований результат) об'єднані спільною метою – формуванням методичної готовності майбутнього вчителя історії до формування ціннісних орієнтацій учнів у процесі навчання етики.

Досягнення ефективних результатів упровадження цієї моделі забезпечується реалізацією

таких *функцій*: освітньої, виховної, розвивальної, координаційної.

Реалізація моделі методичної підготовки майбутнього вчителя історії до формування ціннісних орієнтацій учнів у процесі навчання етики буде успішною за умов дотримання суб'єктами навчального процесу певних *принципів*: професійної спрямованості; інтеграції теорії і практики; єдності змістової та процесуальної складових навчання; педагогічної співпраці на основі індивідуалізації та активності особистості студента в процесі оволодіння професійно-педагогічною і методичною діяльністю; проблемності, диференціації та варіативності змісту методичної підготовки майбутнього вчителя історії в університеті.

Особливістю розробленої моделі є те, що єдність і взаємозв'язок її компонентів забезпечують послідовність у формуванні методичної готовності майбутнього вчителя історії до формування ціннісних орієнтацій учнів не лише по вертикалі (від курсу до курсу), а й по горизонталі, коли знання і вміння засвоєні студентами в навчальному процесі на тому чи іншому етапі, підкріплюються та збагачуються практичною діяльністю, у тому числі в поза аудиторний час цілісного педагогічного процесу університету.

Базовими структурними компонентами моделі методичної підготовки майбутнього вчителя історії до формування ціннісних орієнтацій учнів у процесі навчання етики є такі *методичні умови*:

- 1) збагачення змісту базових предметних, професійно-педагогічних і методичних дисциплін теорією і практикою формування ціннісних орієнтацій учнів (її реалізація забезпечувалася проведенням лекцій, семінарів, практичних занять з проблем формування ціннісних орієнтацій учнів та особливостей етичної освіти в школі з усіх дисциплін професійно-педагогічного циклу на 2-4 курсах; організацією процесу моделювання і розв'язання студентами соціально-моральних задач, формування діалогізованих форм навчання та суб'єкт – суб'єктних відносин шляхом обговорення інформації про кращий досвід учителів етики з практики формування ціннісних орієнтацій під час педагогічних практик);

- 2) уведення в процес методичної підготовки майбутніх учителів спецкурсу «Методика викладання етики в школі»;

- 3) орієнтація педагогічних практик на здобуття студентами практичних умінь формування ціннісних орієнтацій учнів (ця умова реалізується шляхом внесення відповідних змін у програми педагогічних практик із метою збагачення їх завданнями щодо визначення методичних можливостей шкільного предмета «Етика» у формуванні ціннісних орієнтацій учня);

- 4) спрямування науково-дослідної роботи студентів-істориків на етико-педагогічну сферу (її реалізація полягає в: організації ведення студентами активних методичних портфелів майбутніх учителів етики; написанні дипломних робіт кваліфікаційного рівня «бакалавр» і «спеціаліст» із питань духовного

розвитку особистості учня і формування в нього ціннісних орієнтацій, із методики викладання етики в школі тощо; ініціюванням підготовки та видання студентами наукових статей з етико-педагогічних проблем);

5) створення сприятливого освітнього середовища (реалізація цієї умови забезпечується: орієнтацією форм, методів і засобів організації навчального процесу на особистість студента, урахуванням його духовних потреб, ціннісних орієнтацій, особистісного досвіду; підпорядкуванням принципів роботи викладачів університету особистісно орієнтованому, аксіологічному та діяльнісному підходам; формуванням суб'єкт-суб'єктних відносин у процесі навчання; використанням діалогізованих форм роботи; створенням студентськими кураторами умов для розвитку творчості, ініціативності студентів, які спонукатимуть студентів до усвідомлення свого позитивного образу-Я; створенням системних, комплексних зв'язків між школою та університетом).

Зміст методичної підготовки майбутнього вчителя до формування ціннісних орієнтацій учнів у процесі навчання етики становлять: *теоретична підготовка* (спекурс із методики викладання етики, ведення студентами науково-дослідної роботи в напрямі етико-педагогічних досліджень, самостійна робота), що забезпечує формування в студентів установок, потреб, мотивів, стійких переконань необхідності формування в учнів ціннісних орієнтацій; набуття майбутніми учителями знань з теорії і практики формування ціннісних орієнтацій учнів і проведення відповідних уроків етики; *практична підготовка* (проходження різних видів педагогічних практик, індивідуальні навчально-дослідні завдання), що забезпечує вироблення в майбутніх учителів умінь і навичок формування ціннісних орієнтацій учнів засобами шкільної етики, під час педагогічної практики і в майбутній професійній діяльності.

Реалізація моделі методичної підготовки майбутнього вчителя історії до формування ціннісних орієнтацій учнів у процесі навчання етики передбачає такі організаційні форми навчання, спрямовані на: 1) *набуття студентами знань* – особистісно орієнтовані види лекцій (проблемно-моделююча, лекція-практикум, лекція з коментарями, лекція-конференція), семінарські заняття, навчальні екскурсії, консультації [8, с. 161-162]; 2) *оволодіння навичками й уміннями* – семінари (моделюючий, проблемно-дискусійний, перспективний, конструкційний), практичні заняття, науково-практичні конференції, навчальна і виробнича педпрактика; 3) *контроль знань, навичок і вмінь* – курсова й випускна кваліфікаційна робота. Також виокремимо самостійну й індивідуальну роботу, спрямовану на формування самоосвітньої компетентності студента. Оскільки самоосвіта є фундаментом професійного зростання вчителя, формування в нього соціально цінних і професійно-значущих якостей [1, с. 74].

Встановлено, що в процесі методичної підготовки майбутніх учителів історії до означеного виду діяльності більш доцільним буде застосування таких форм навчальних занять:

– особистісно орієнтованих видів лекцій: проблемно-моделюючої, лекції-практикуму, лекції з коментарями, лекції-конференції;

– таких форм проведення семінарських занять: а) *моделюючий семінар (семінар-модель)*, на якому реалізується особистісна модель семінару з вказаної теми, спроектована в ході попередньої лекції; б) *проблемно-дискусійний семінар*, що передбачає обмін думок, полілог, диспут, дискусію за участю всіх студентів групи; в) *перспективний семінар*, що передбачає обговорення і формулювання студентами перспектив вирішення проблеми, яка вивчається; г) *конструкційний семінар*, що передбачає кінцевою метою побудову власної педагогічної конструкції [8];

– активних форм проведення практичних занять: а) практикум, побудований на закріпленні теоретичного матеріалу на основі індивідуальних педагогічних завдань; б) практичне заняття з елементами моделювання фрагментів уроку; в) практичне заняття з розглядом і розв'язанням педагогічних ситуацій; г) практичне заняття з розглядом і розв'язанням конфліктних ситуацій; д) практичні заняття, засновані на порівнянні альтернативних педагогік; е) педагогічні тренінги за інтерактивною методикою навчання історії та інших суспільствознавчих дисциплін;

– проектних лабораторних занять із відтворення шкільного освітнього середовища і проектування індивідуальної професійної діяльності.

– *індивідуальних навчальних занять*, які проводяться з метою підвищення індивідуалізації рівня підготовки студентів і спрямовані на: а) формування і розвиток здатності створювати індивідуально-самодостатню особистісно орієнтовану методику та на її основі особистісно орієнтовану технологію викладання історії та інших суспільствознавчих дисциплін; б) корегування процесу власного розвитку шляхом розроблення та втілення системи оптимальних технологічних особистісно орієнтованих прийомів викладання суспільствознавчих дисциплін під час педагогічної практики; в) внесення авторських елементів у змісті предмета викладання.

– *консультацій*, за результатами яких студенти отримують відповіді від викладача на конкретні запитання або пояснення певних теоретичних положень чи аспектів їх практичного застосування. Призначення консультацій – надати допомогу студентам у їх самостійній роботі, навчити їх вчитися [6, с. 153-154].

Теоретичний аналіз науково-педагогічної, методичної літератури й власний педагогічний досвід уможливили внесення до методичної моделі таких *методів набуття майбутніми вчителями методичних знань (декларативних і процедурних): комунікативні методи* (розповідь, діалог, бесіда

тощо), що охоплюють методи й процедури контакту студента з безпосереднім джерелом знань (викладачем методики, учителем етики, керівником педпрактики та ін.); *текстологічні методи*, що містять методи набуття знань із фахових документів (навчальних планів і програм, методичних листів МОНМС України тощо) і фахової літератури (монографій, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, науково-методичних статей тощо).

При цьому комунікативні методи поділяються на пасивні й активні: у перших провідна роль належить викладачеві методики, учителю етики (студент лише фіксує зміст лекції, протоколює дії вчителя й учнів тощо); у активних методах ініціатива належить студенту, який активно контактує з викладачем методики, учителем етики (активні методи поділяються на групові (мозковий штурм, круглий стіл, ділові ігри) та індивідуальні методи (анкетування, інтерв'ювання, вільний діалог, експертні ігри).

Особливе значення мало створення методичного портфеля вчителя етики як постійної фіксації студентом своїх методичних досягнень, який містив зразки самостійно виконаних студентом робіт (завдання, ігри, фрагменти уроків, тексти рефератів, доповідей, матеріали педпрактики тощо) та проекти, над якими працює студент (активний методичний портфель), наприклад, дидактичні матеріали до курсової чи випускної кваліфікаційної роботи, електронні презентації студентських творчих проектів «Урок на Біс. Інтерактивне навчання етики» та «Навчаємося вчити» (інформаційна студентська газета). Методичний портфель є засобом контролю самоосвітньої компетентності студента як складника його методичного розвитку.

До засобів методичної підготовки майбутнього вчителя відносимо: слово викладача, друковані (документальні джерела, підручники, навчальні посібники, хрестоматії, довідкова, науково-популярна та художня література, збірники документів, періодичні видання), наочні (збірки копій, ілюстративно-роздатковий матеріал, схеми, таблиці тощо), аудіовізуальні (технічні) – кінофрагменти, комп'ютерні інформаційні технології, Інтернет, мультимедіазасоби.

Структурними елементами пропонованої моделі, реалізація яких забезпечує її функціонування і цілісність, виступають чотири етапи: I етап – предметно-ознайомчий: знайомство студентів з аксіологічним підходом в освіті, поняттями, видами, структурою цінностей і ціннісних орієнтацій (2 курс), орієнтація методичної підготовки майбутнього вчителя історії на теорію і практику формування ціннісних орієнтацій учнів (3-4 курси), створення комфортного для студентів освітнього середовища; II етап – методично-орієнтований: уведення в процес підготовки майбутніх учителів історії спецкурсу «Методика викладання етики в школі» (5 курс), збагачення комфортного для студентів морально-етичного

освітнього середовища); III етап – діяльнісно-процесуальний: застосування студентами отриманих знань, умінь і навичок із формування ціннісних орієнтацій учнів у процесі навчання етики під час педагогічної практики (5 курс), корекція і підтримка комфортного для студентів освітнього середовища; IV етап – діагностичний: науково-дослідна робота студентів-істориків у напрямі етико-педагогічних досліджень та проведення уроків етики, спрямованих на формування ціннісних орієнтацій учнів.

Результатом впровадження у процес методичної підготовки майбутніх учителів історії зазначених вище методичних умов, етапів, змісту, форм, методів і засобів стане методична готовність майбутнього вчителя історії до формування ціннісних орієнтацій учнів у процесі навчання етики, що характеризується єдністю компонентів: *цілемотиваційного* як сукупності особисто привласнених студентом цілей, потреб, мотивів і установок, скерованих на ціннісні орієнтації учня та їх формування в процесі навчання етики; *аксіологічного*, що є особистісним потенціалом самого педагога на рівні світогляду та уявленням про своє життя на рівні життєвої позиції; *когнітивного* як цілісної системи особистісно привласнених студентом знань із методик і технологій формування ціннісних орієнтацій учнів; *операційно-діяльнісного* як сукупності методичних умів і навичок студента будувати навчальний процес з етики, спрямований на формування ціннісних орієнтацій учнів.

Висновки з вказаного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Під моделлю методичної підготовки майбутнього вчителя історії до формування ціннісних орієнтацій учнів у процесі навчання етики ми визначаємо комплекс взаємопов'язаних складових (методичних умов, етапів, змісту, форм, методів і засобів, суб'єкт-суб'єктних стосунків між викладачем і студентом), що забезпечують оптимальний шлях досягнення поставленої мети – підвищення ефективності методичної підготовки майбутнього вчителя історії, розвиток його умінь і навичок, необхідних для формування ціннісних орієнтацій учнів у процесі навчання етики.

Успішна реалізація запропонованої моделі залежить від встановлення суб'єкт-суб'єктних стосунків між головними учасниками процесу педагогічної взаємодії: – особистості викладача, який усвідомлює своє завдання допомогти студенту-істориком опанувати методичними знаннями, вміннями, навичками формування ціннісних орієнтацій учнів у процесі навчання етики, методикою викладання шкільного курсу «Етика»; – особистості студента (майбутнього вчителя) з наявним рівнем психофізіологічного розвитку, з відповідними ціннісними орієнтаціями, разом із набутими ним знаннями, вміннями, навичками з теорії та практики викладання шкільного курсу «Етика» і формування ціннісних орієнтацій учнів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баханов К. О. Інноваційні системи, технології та моделі навчання історії в школі : [монографія] / К. О. Баханов. – Запоріжжя : Просвіта, 2004. – 328 с.
2. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи : [підруч. за модульно-рейтинговою системою навчання для студ. магістратури] / С. С. Вітвицька. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 384 с.
3. Енциклопедія освіти / [головний редактор В. Г. Кремень]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
4. Краевский В. В. Методология для педагога: теория и практика / В. В. Краевский, В. М. Полонский. – Волгоград: Перемена, 2001. – 324 с.
5. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати / В. Г. Кремень. – К. : Грамота, 2005. – 448 с. – Бібліогр. : с. 431.
6. Мороз О. Г. Підготовка майбутнього вчителя : зміст та організація / О. Г. Мороз, В. О. Сластьонін, Н. І. Філіпенко. – К., 1997. – 168 с.
7. Новиков А. М. Методология научного исследования / А. М. Новиков, Д. А. Новиков. – М. : Либроком, 2009. – 280 с.
8. Старєва А. М. Підготовка майбутнього вчителя історії до реалізації особистісно орієнтованого навчання : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Анна Михайлівна Старєва. – К., 2003. – 257 с.

Рецензенти: **Пометун О. І.** – д.пед.н., професор, завідувач лабораторією суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки НАПНУ, м. Київ.

Старєва А. М. – к.пед.н., доцент, директор Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Миколаїв.

© Нікора А. О., 2012

Дата надходження статті до редколегії 08.06.2012 р.

НІКОРА А. О. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та методики викладання суспільствознавчих дисциплін навчально-наукового інституту історії та права Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського, м. Миколаїв, Україна.

Коло наукових інтересів: методика навчання історії та суспільствознавчих дисциплін, організація методичної підготовки майбутнього вчителя історії у ВНЗ.